

Любов КОСТЬ

завідувач Художньо-меморіального музею Олени Кульчицької
(відділу Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького)

ШЕВЧЕНКІАНА ОЛЕНИ КУЛЬЧИЦЬКОЇ

Анотація. Проаналізовано твори на шевченківську тематику О. Кульчицької. Шевченкіана охоплює 1914-1942 рр. і зберігається разом з іншими творами художниці у фондах Національного музею у Львові ім. А. Шептицького. Найвизначнішим серед низки станкових графічних творів автор вважає портрет Т. Шевченка в техніці деревориту. О. Кульчицька на початку ХХ ст. одна з перших звернулася до офорту, відновила цю техніку, що дає підстави вважати її послідовницею Шевченка-офортиста. Автор аналізує і її ілюстрації, пов'язані з життям Т. Шевченка, на сторінках журналу "Світ дитини".

Ключові слова: українська графіка, "Світ дитини", офорт, шевченківська тематика.

Галицька образотворча шевченкіана бере свій початок у творчості К. Устияновича, І. Труша, Ю. Панкевича, О. Новаківського, О. Кульчицької, О. Куриласа, І. Косинина, Л. Геца. Ці митці відтворили у своїх працях художній образ геніального сина української землі в добу національного відродження перших десятиліть ХХ ст.

Предметом нашої розвідки є шевченкіана визначної української художниці Олени Кульчицької (1877-1967), твори якої зберігаються серед інших у фондах Національного музею у Львові ім. А. Шептицького і поступила 1967 р. як по смертній спадщині художниці. До постаті великого Кобзаря О. Кульчицька зверталася неодноразово: створила низку станкових графічних творів, найвизначнішим серед них є портрет Т. Шевченка в техніці деревориту, ілюструвала його поезії, а також виконала малюнки, які зображали ті чи інші епізоди з життя поета, про які він писав у автобіографії 1860 р. У творчому доробку художниці є і кілька олійних творів на шевченківську тематику, над якими вона працювала у 1930-х рр.

Кілька чинників зумовили появу шевченкіани у творчості О. Кульчицької. Безперечно, це велич постаті самого поета.

Ми не можемо однозначно стверджувати, що до відродження техніки офорта, непопулярної на той час, О. Кульчицька вдалася саме під впливом офортів Т. Шевченка. Але те, що після Т. Шевченка та А. Жемчужникова художниця на початку ХХ ст. одна з перших звернулася до офорта, відновила цю техніку та сповна виявила багатство її виражальних засобів, є підставою вважати її послідовницею Шевченка-офортиста. Таку саму думку висловила і відомий мистецтвознавець Л. Волошин у статті “Олена Кульчицька — майстер українського офорту” [1, 23-26]. Художниця не тільки оволоділа всіма видами офорта, а й привнесла в український естамп початку ХХ ст. нові ідеї та способи графічного вислову, випрацювала свою самобутню стилістику. Олена Кульчицька, по суті, продовжила Шевченкову серію офортів “Живописна Україна”, створивши графічні цикли, що відображали широку панораму життя українського суспільства Галичини першої половини ХХ ст.

О. Кульчицька безмежно любила й цінувала українську народну культуру, що було підґрунтям її власного творчого стилю. Своє захоплення вона втілила в сотнях акварельних малюнків, графічних творів, де зафіксувала й зберегла для історії унікальні пам’ятки церковного будівництва, народного одягу, побуту та звичаїв нашого народу. У цій царині художниця продовжила починання Т. Шевченка, який, працюючи рисувальником Київської комісії для розбору старих актів, замалював старовинні пам’ятки козацької доби.

Уперше до образу поета О. Кульчицька звертається 1914 р. у чорно-білому лінориті “Шевченко-вчитель” (до музею твір надійшов 1967 р. відповідно до її заповіту від 29 серпня 1957 р. Є два відбитки гравюри, які в музейних інвентарних книгах заобліковані під номерами ГК-3351; КВ-45943/1; ГК-3352 КВ-45943/2), відтворивши його у народному вбранні, у високій смушковій шапці, на умовно трактованій горі, з книгою у руці (як Мойсей тримає скрижалі). Біля підніжжя гори сидить навколішки молода українка, обличчям звернена до поета. Уже в самій композиції закладено ідею біблійного трактування постаті Кобзаря як пророка української нації, на що вказують і такі елементи як книга, гора, на якій сидить Кобзар, постать

жінки. Є припущення, що гравюру було створено до 100-річчя Т. Шевченка, який широко святкували в Галичині 1914 р.

До цього часу належить і рисунок “Свято Шевченка”, який художниця підготувала для дитячої читанки. Його виконано тонкою контурною сецесійною лінією в поєднанні з аквареллю. Бачимо тут дві групи дітей, які натхненно співають, стоячи обабіч увінчаного лавровим вінком портрета Т. Шевченка. Твір поступив до НМЛ 1940 р. після реорганізації музею НТШ і репродукується вперше.

Визначним явищем в історії української новітньої графіки був і цикл гравюр О. Кульчицької “Портрети українських письменників”, куди входять зображення світочів українського письменства (Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, В. Стефаник, Н. Кобринська, М. Костомаров, П. Куліш, Б. Лепкий та ін.). Цикл відображає громадянську позицію художниці, зрілість і глибину її світогляду. Працювала над ним О. Кульчицька впродовж 1920 р., окремі гравюри створено в другій половині 30-х років. Стилистично наближені до народної гравюри, ці твори спочатку в естампах, а згодом у репродукції були дуже популярними серед різних верств галицького суспільства. З цього приводу Л. Федорович-Малицька (Дарія Віконська) зазначає в статті “Дереворити Олени Кульчицької”: “Під оглядом артистичного виконання як і етнічно-національного змісту вони високо вартні і гідні стати окрасою кожної української хати” [2].

Чорно-білий дереворит “Портрет Тараса Шевченка” О. Кульчицька створила на основі прижиттєвої фотографії поета, зробленої у фотоательє І. Досса 1858 р. Гравюра виконана в техніці деревориту на відміну від інших творів цього циклу, які є ліноритами. У музеї є три відбитки гравюри “Портрет Тараса Грушівського-Шевченка”. У науковій літературі твір датується 1920 р. Більше половини графічного аркуша займає погруддя Кобзаря в чорному сюртуці, обличчя його звернене до глядача, бачимо виразний, навіть децю суворий погляд з-під брів. Під зображенням шрифтом, стилізованим під народний, вигравірувано цитату з його “Подражання 11 псалму” та роки народження й смерті: ...Возвеличу / Малих отсих рабів ні-

мих, / А на сторожі коло їх — / Поставлю слово /.

Графічне виокремлення в цій цитаті “слова” теж вказує на біблійне трактування іконографії поета як пророка української нації (прочитується аналогія із Святою Євангелією від Івана: “Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово”). Композиція деревориту “Портрет Тараса Шевченка” проста й лаконічна, окремі її елементи (площинно-декоративна форма, її конкретність і виразність, тверда лінія, чорна рамка, що обрамляє композицію, шрифт, стилізований під шрифти на давніх українських гравюрах, написи) вказують на творче переосмислення багатющої національної образотворчої традиції, а також стилістику народного мистецтва. Графічні твори художниці того часу, які вона об’єднала у великі графічні цикли “Українські Січові Стрільці (1914-1915)” (1915), “З історії княжих часів” (1918) та “Портрети українських письменників” (1920), засвідчили появу в українському мистецтві нового, яскравого явища — графічного стилю О. Кульчицької.

Маловідома сторінка творчості О. Кульчицької — це шевченківська тема, пов’язана з її співпрацею з дитячим часописом “Світ дитини”, який виходив від 1919-го до 1939 р. у Львові. Його незмінним видавцем і редактором був Михайло Таранько, який залучив до художнього оформлення кращі мистецькі сили тогочасної Галичини. Першим митцем, до якого звернувся М. Таранько, була О. Кульчицька, яка оздобила часопис своїми рисунками. На той час художниця була вже відома завдяки своїм ілюстраціям до найнеобхідніших дитячих книжок — букварів, читанок для народних шкіл, художнім оформленням серії “Нашим найменшим” і “Читаночки української дитини”, що виходили за сприяння А. Крушельницького й були для маленьких українців-галичан енциклопедією народного життя. На пропозицію М. Таранька художниця виконала заставки, кінцівки та численні ілюстрації до перших випусків часопису 1919 р. Від 1920 р. часопис започаткував важливу сторінку, присвячену Шевченкові. Це, власне, і був початок шевченкіани на сторінках галицької преси, хоча в цьому контексті треба принагідно згадати про

одну з перших ластівок: ілюстрацію на шевченківську тему з обкладинки часопису “Ілюстрована Україна”, яку виконав 1913 р. талановитий художник І. Косинин до 52-х роковин від смерті поета. У 9-му числі “Світу дитини” за 1920 р. уперше було вміщено розповіді про Кобзаря під рубрикою “Дідусева казка”. Для цієї рубрики О. Кульчицька підготувала малюнок “Шевченко у дядка Богорського”, який ілюструє один з епізодів біографії поета, а також два штрихові рисунки до його поезій — “Давно те минуло, як мала дитина...”; “Давно те діялось! Ще в школі...”.

1921 р., в числі 5-6 “Світу дитини” на першій сторінці було вміщено репродукцію гравюри О. Кульчицької “Портрет Тараса Шевченка” та інші малюнки, а саме “Тарас пасе вівці” (теж ілюстрація до епізоду з “Автобіографії” поета), ілюстрацію до вірша “І досі сниться” та малюнок могили поета з хрестом, який супроводжував текст “Заповіту”.

Відомі також і дві станкові гравюри О. Кульчицької за мотивами поезій Тараса Шевченка — це дереворит “Дніпрові хвилі” (інша назва “Гамалія”) (1936) та кольорова ліногравюра “Катерина” (1942). Дереворит “Дніпрові хвилі” виконаний тонким білим, майже сріблястим штрихом на чорному тлі, у манері, притаманній художниці того періоду. Експресивний, виразний рисунок вдало передає могутній рух людських фігур, пластично окреслює постать Гамалії. У другій половині 1930-х рр. художниця продовжує розвивати тему козацького походу та образ Гамалії в олійних творах “Галера на морі”, “Козаки на чайках”, “Дніпрові хвилі” (1936).

Востаннє художниця звернулася до поетового слова 1942 р. у кольоровому лінориті “Катерина”, створивши глибоко психологічний образ скривдженої жінки-селянки, яка йде в широкий світ, притуливши до грудей дитину. Композиція гравюри передає душевний стан Катерини, її самотність і приреченість. Можливо, це і збіг, що О. Кульчицька звернулася до теми “Катерини” 1942 р., але якщо зважити на те, що тоді на зміну одним окупантам прийшли інші, Україна була зруйнована, сплюндрована, зневажена, тисячі її кращих синів і дочок гинули в боротьбі за волю і незалежність свого народу, цей збіг не можна вважати

випадковим. Хоча, з іншого боку, в історичній перспективі не завжди варто образ Катерини ототожнювати з Україною.

Шевченкіана О. Кульчицької — це теж згадка про поета “незлим тихим словом”. Олена Кульчицька не так часто зверталася до творчості Тараса Шевченка, але своєю творчістю вона засвідчила відданість духовним заповітам поета, підтвердила те, що галицькі українці завжди сприймали Т. Шевченка як пророка й борця. Державна премія Т. Шевченка, якою О. Кульчицьку нагородили в березні 1967 р. (що стало відомо в день її смерті), була справедливою оцінкою її п'ятдесятирічного служіння народові на ниві українського мистецтва.

1. Волошин Л.В. Олена Кульчицька — майстер українського офорту / Любов Волошин // Образотворче мистецтво. — 1992. — Ч. 6. — С. 23-26. 2. Віконська Д. Дереворити Олени Кульчицької [Рукопис] // НМЛ. Архів О. Кульчицької. — КВ-, АК-.

Annotation

Lubov Kost. Works Devoted to Taras Shevchenko in Olena Kulchytska's Creative Activities. The author analyzes the works based on Taras Shevchenko's themes by the famous Ukrainian artist O. Kulchytska. The works devoted to T. Shevchenko cover 1914-1942 years and are stored along with other works by the artist in the collections of Andrey Sheptytskyi National Museum in Lviv. The author points out that among a number of easel graphic works the most prominent is the portrait of Taras Shevchenko in xylography. The author shares the view that O. Kulchytska was one of the first in the early twentieth century who turned to etching, resumed that technique, which gives grounds to consider her T. Shevchenko's follower as an etcher. The author also analyzes her illustrations related to Taras Shevchenko's life in the magazine for children "The World of the Child".

Key words: Ukrainian graphics, "The World of the Child", etching.

Аннотация

Любов Кость. Шевченкіана Олени Кульчицької. Автор анализирует произведения на шевченковскую тематику Е. Кульчицькой. Шевченкіана охоплює 1914-1942 гг. и сохраняется вместе с другими произведениями художницы в фондах Национального музея во Львове им. А. Шептицького. Наиболее значительным среди ряда станковых

графических произведений автор считает портрет Т. Шевченко в технике ксилографии. Е. Кульчицкая в начале XX ст. одной из первых обратилась к офорту, возобновила эту технику, что дает основание считать её последовательницей Шевченко-офортиста. Автор анализирует и её иллюстрации, связанные с жизнью Т. Шевченко, на страницах журнала “Світ дитини”.

Ключевые слова: украинская графика, “Світ дитини”, офорт, Шевченковская тематика.